

تأثیر نهادهای حاکمیتی بر تجارت کشورهای منتخب عضو سازمان کنفرانس اسلامی (OIC)

کریم آذربایجانی

دانشیار گروه اقتصاد دانشگاه آزاد اسلامی، واحد خوراسگان (اصفهان)

Azarbaejani@yahoo.co.in

همایون رنجبر

استادیار گروه اقتصاد دانشگاه آزاد اسلامی، واحد خوراسگان (اصفهان)

Hranjbar@khuisf.ac.ir

پروین قدوسی دهنوی^۱

دانشجوی کارشناسی ارشد علوم اقتصادی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد خوراسگان (اصفهان)

p_ghoddoosi@yahoo.com

چکیده

تجارت خارجی یکی از موضوعهای مهمی است که از اهمیت ویژه در اقتصاد هر کشور برخوردار بوده است. تجارت به واسطه‌ی ایجاد رابطه تنگاتنگ‌تری بین اقتصاد، فناوری، فرهنگ و حاکمیت، تأثیر قابل توجهی بر اقتصاد کشورها دارد. اگرچه عوامل متعددی بر تجارت تأثیرگذار هستند و مطالعات و نظریات فراوانی در این زمینه وجود دارد، اما آنچه تا کنون کم‌تر مورد توجه قرار گرفته است، تأثیر عوامل نهادی بر تجارت می‌باشد.

این پژوهش با استفاده از رهیافت داده‌های تابلویی، به بررسی تأثیر شاخص نهادهای حاکمیتی همچون شاخص‌های حاکمیت قانون، اثربخشی دولت، کیفیت مقررات و کنترل فساد، بر تجارت منتخبی از کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی (OIC)، در طول دوره زمانی ۲۰۱۱-۱۹۹۶ می‌پردازد. نتایج حاصل از تخمین مدل‌ها تایید کننده‌ی تأثیرگذاری نهادهای حاکمیتی بر تجارت کشورهای مورد بررسی در این مطالعه می‌باشد. بدین صورت که شاخص‌های کیفیت قوانین، اثربخشی دولت و کنترل فساد تأثیر مثبت و معنادار و شاخص حاکمیت قانون دارای تأثیر منفی و معناداری بر تجارت کشورهای مورد بررسی می‌باشد. سایر شاخص‌های مورد بررسی نظیر، تولید ناخالص داخلی سرانه، تولید ناخالص داخلی سرانه شرکای تجاری و تکنولوژی تأثیر مثبت و معنادار بر تجارت داشته و شاخص سیاست تجاری نیز مثبت و معنادار است، بدین معنا که هرچه قدر کشورها برون‌گراتر و به اصول تجارت آزاد نزدیک‌تر باشند، میزان تجارت بیش‌تری خواهند داشت. هم‌چنین نرخ ارز تأثیر منفی و معنادار داشته است، که نشان دهنده‌ی رابطه عکس میان نرخ ارز (افزایش ارزش پول ملی) و تجارت در کشورهای منتخب می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: تجارت، شاخص کیفیت نهادها، داده‌های تابلویی، سازمان کنفرانس اسلامی.

^۱ -نویسنده مسئول

۱- مقدمه

بررسی نظریات رشد مؤید رابطه‌ی مثبت میان تجارت خارجی و رشد اقتصادی است، از اینرو تجارت خارجی از موضوع‌های مهمی است که از اهمیتی ویژه در اقتصاد هر کشور برخوردار بوده است. تجارت بین‌المللی در جهان گذشته‌ای طولانی دارد و ملت‌ها از دیرباز برای برآوردن نیازها و دستیابی به کالا و خدمات سایر کشورها به مبادله خارجی پرداخته‌اند. در گذشته تامین نیازهای جامعه و سودجویی از انگیزه‌های اصلی کشورها برای ورود به عرصه بازرگانی بین‌المللی محسوب می‌شد، اما امروزه اهداف مهم سیاسی و اقتصادی دیگری هم در این قلمرو مطرح می‌باشد (دینی ترکمانی، ۱۳۹۱).

آدام اسمیت^۱ در کتاب ثروت ملل^۲ چنین بیان می‌کند: «اگر کشوری بتواند کالایی را با مقدار کار کم‌تر، ارزان‌تر از قیمتی که خودمان تولید می‌کنیم، به ما عرضه کند، بهتر آن است که بهایش را با کالایی که تولید می‌کنیم و مزیتی در تولید آن داریم، پرداخت کنیم» (پورمقیم، ۱۳۹۰). اگرچه امروزه تجارت نمی‌تواند به تنهایی به عنوان موتور رشد به شمار آید، هنوز هم تجارت می‌تواند کمک زیادی به کشورهای در حال توسعه نماید. از طریق تجارت یک کشور در حال توسعه می‌تواند از یک نقطه‌ی غیرکارا به یک نقطه‌ی کارا و تولید بهینه برسد. به‌علاوه با وجود تجارت امکان تقسیم کار در جهت تخصصی کردن آن و صرفه‌های اقتصادی مقیاس فراهم می‌شود (مبارک و محمدلو، ۱۳۹۰).

بر طبق تئوری‌های تجارت بین‌الملل توسعه تجارت می‌تواند رشد و رفاه اقتصادی را از طریق تقسیم کار بین‌المللی، تخصص‌گرایی و مزیت نسبی افزایش دهد. توسعه تجارت می‌تواند موجب توسعه صادرات بخش‌های دارای صرفه‌های ناشی از مقیاس بالا گردد و چنین شرایطی بی‌شک بهبود رفاه و ترقی روز افزون اقتصادی را به همراه دارد. تئوری‌های تجارت بین‌الملل معمولاً تجارت را تابعی از متغیرهای قیمتی و متغیرهای غیرقیمتی و متغیرهای نهادی می‌دانند. عوامل قیمتی نظیر نرخ ارز و نرخ تورم و عوامل غیرقیمتی نظیر حکمرانی خوب که خود متأثر از عوامل نهادی از قبیل اثر بخشی دولت، حاکمیت قانون، کیفیت قانون و کنترل فساد می‌باشد. مطالعات انجام شده در زمینه‌ی تاثیر متغیرهای قیمتی بر تجارت فراوان است ولی مطالعات در زمینه‌ی کیفیت نهادی، حکمرانی و تجارت به‌طور کلی کمیاب است.

نهادها قیودی هستند که توسط انسان برای هدایت روابط متقابل انسان‌ها با یکدیگر شکل می‌گیرد. اقتصاددانان نهادگرا بر نقش نهادها در عملکرد اقتصادی تاکید فراوان دارند و عملکرد اقتصادها را در طول زمان متأثر از تحولات نهادی می‌دانند که قابل دیدن، لمس کردن و اندازه‌گیری نیستند و انعکاسی از وجود قراردادهایی در روابط اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی اشخاص با یکدیگر هستند و به طور قابل توجهی منجر به کاهش هزینه‌ها در فرایند مبادلات و هم‌چنین افزایش کارایی در اقتصاد می‌شوند. نهادها تعیین می‌کنند که چه کسی باید چه چیزی را و چه زمانی کسب کند. هم‌چنین منجر به آگاهی افراد جامعه در مورد حقوق خود، در زمینه‌ی دارایی‌ها و درآمدهایشان می‌شود. توانایی حفظ این حقوق، برای توسعه بازارها و کاهش احتمال بروز اختلاف بین انسان‌ها و کمک به اجرای قراردادهای بسیار حایز اهمیت است. نهادها با ایجاد یک ساختار باثبات (نه لزوماً کارا) برای کنش متقابل انسان‌ها، عدم نااطمینانی را در بازار کاهش و موجب افزایش رقابت در بازار می‌شوند. کشورهای با نهادهای بهتر و کشورهایی که تجارت بیشتر دارند سریع‌تر رشد می‌کنند. (داگلاس نورث، ۱۳۸۵). کس^۳ (۱۹۶۵) در مورد اهمیت نهادها این‌گونه بیان کرده که هر وقت مبادلات هزینه بر باشند نهادها اهمیت بیشتری می‌یابند. نهادها هستند که

1-Smith. A

2-The Wealth of Nations

3-Cass (1965)

منجر به افزایش رقابت و کاهش هزینه‌های مبادلاتی در بازار می‌شوند و زمانی که هزینه‌های مبادلات بسیار ناچیز شود (در شرایط بازار رقابت کامل که عملکرد اقتصادی در وضعیت مناسبی است) تاثیرگذاری نهادها دیگر حائز اهمیت نخواهد بود. امروزه با توجه به این که اهمیت تجارت در جهت توسعه‌ی کشورها امر بدیهی می‌باشد، کشورها برای دستیابی به رفاه و توسعه‌ی اقتصادی بالاتر در زمینه‌ی ایجاد روابط تجاری با دیگر کشورها کوشش می‌کنند. یکی از دلایل ایجاد سازمان کنفرانس اسلامی نیز همکاری‌های اقتصادی و تجاری بین کشورهای عضو بوده است. از آن جایی که کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی بر مبنای قرابت‌های فرهنگی، مذهبی دارای وجوه مشترک قابل ملاحظه‌ای هستند، از این رو افزایش همکاری‌ها از قبیل همکاری‌های اقتصادی برای گروه کشورهای عضو این سازمان از جمله ایران دارای اهمیت ویژه‌ای می‌باشد. اگرچه کشورها برای تسهیل روابط تجاری در جهت رفع موانع تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای کوشش می‌کنند، اما گاهی مشکل در کمبود سرمایه و کمبود منابع و یا در مسائل جهانی نیست بلکه مشکل اساسی و اولیه، اندیشه و دانش و قوانین است که در نهادسازی متجلی می‌شود. بنابراین گاهی اصرار و تشویق بر تجارت و توسعه مبادلات تجاری بدون ایجاد بستر نهادی مناسب ممکن است به ایجاد بحران کمک کند. برای این منظور باید اهداف و ابزارهایی هم‌چون حاکمیت قانون، کنترل فساد، اثربخشی دولت، کیفیت قوانین مورد توجه قرار گیرند. از آن جایی که ادبیات اخیر رشد به سمت نهادهای خوب و اهمیت کیفیت نهادی در عملکرد مناسب اقتصادی در کشورهای در حال توسعه تغییر جهت داده است، در این مطالعه با این فرضیه که حاکمیت قانون، کنترل فساد، اثربخشی دولت، کیفیت قوانین بر تجارت در کشورهای منتخب عضو سازمان کنفرانس اسلامی (OIC) تاثیر مثبت دارد، سعی بر آن شده که به این سوال پاسخ داده شود، که تا چه میزان کیفیت عوامل نهادهای حاکمیتی بر تجارت موثر می‌باشد؟

۲- ادبیات نظری و تجربی موضوع

در عصر جهانی شدن، توسعه اقتصادی دیگر مقوله صرفاً ملی نیست و کشورها برای دستیابی به سطح مطلوبی از توسعه و رفاه ملی، به ناچار باید زمینه‌های برخورداری از امکانات و منابع بین‌المللی را فراهم کنند. از دیرباز تجارت و نهادها از موضوعات مورد توجه اقتصاددانان و نظریه پردازان بوده است. از این رو در زمینه‌ی تجارت و نهادها نظریات و مطالعاتی موجود می‌باشد که به منظور درک بهتر موضوع بهتر است بر ادبیات موجود مروری شود. بر پایه نظریه مزیت رقابت ملی که توسط مایکل پورتر ارائه شده در هر کشور، چهار عامل اصلی برخورداری از منابع اقتصادی و عوامل اولیه تولید، شرایط تقاضا، صنایع مرتبط و حمایت کننده و نوع استراتژی، ساختار و توان رقابتی شرکت‌ها محیطی را شکل می‌دهد که در آن شرکت‌های محلی به رقابت پرداخته و این عوامل موجب افزایش یا کاهش مزیت رقابتی کشور مورد نظر می‌شود. در مرکز مدل الماس سیستم عوامل تعیین کننده مزیت رقابت ملی، تئوری سرمایه‌گذاری و نوآوری وجود دارد. صنایع رقابت بین‌المللی آن دسته از صنایعی هستند که شرکت‌هایشان دارای ظرفیت اراده جهت ایجاد و پیشرفت و نوآوری در حوزه‌هایی مانند تحقیق و توسعه، یادگیری تسهیلات مدرن، آموزش پیچیده نیازمند به سرمایه‌گذاری هستند. دسترسی و تفسیر اطلاعات برای به دست آوردن مزیت رقابتی بسیار مهم و کلیدی است و مدل الماس برخی از این جنبه‌های برجسته را می‌تواند به راحتی به دست آورد. دنبال کردن نوآوری، بهترین فرآیند را ایجاد می‌کند. شرکت‌ها در صنایعی موفق می‌شوند که محیط ملی به شرکت‌های داخلی کمک می‌کند که فرصت‌ها را بسیار آشکارتر درک کنند و از آن‌ها در آینده استفاده نمایند. عدم مزیت‌ها، عوامل ارزش‌مندی هستند زیرا آن‌ها مسائل مهم را برجسته می‌کنند (پورتر، ۱۳۹۱). پورتر این عوامل را عناصر تشکیل دهنده لوزی یعنی مدل رقابتی مورد نظر خود می‌داند. وی چنین استدلال می‌کند که هنگامی شرکت‌ها می‌توانند در

صنایع یا زیربخش‌های صنعتی به خوبی رقابت نمایند که این لوزی در وضعیت بسیار مطلوبی باشد. وی همچنین بر این باور است که این لوزی یک سیستم تقویت کننده متقابل یا خود تقویت کننده است یعنی این که موقعیت یا حالت هر عنصر در وضعیت سایر عناصر تأثیر می‌گذارد. به عنوان مثال، شرایط مطلوب تقاضا به خودی خود نمی‌تواند منجر به مزیت رقابتی گردد مگر این که وضعیت رقابتی در حدی باشد که شرکت‌ها نسبت به آن واکنش نشان دهند. پورتر همچنین اشاره می‌کند که دو متغیر شانس و نقش دولت نیز می‌تواند بر لوزی ملی به میزان زیادی اثر بگذارد (دینی ترکمانی، ۱۳۹۱).

بر اساس نظریه پورتر می‌توان نتیجه گرفت که عوامل موثر بر تجارت تنها شامل عوامل فیزیکی و موهبت‌های طبیعی و عوامل قیمتی نیست بلکه زیرساخت‌هایی وجود دارد که بر تجارت تأثیرگذار است. از زیرساخت‌هایی که به صورت ارثی در کشور وجود ندارند ولی در هر کشور در طی زمان ایجاد می‌گردند، می‌توان دانش، تکنولوژی و نهادها را نام برد. در زمینه‌ی تأثیرگذاری تکنولوژی از گذشته نظریاتی هم‌چون نظریه شکاف تکنولوژیک وجود داشته‌اند، که تأیید کننده‌ی تأثیرگذاری تکنولوژی بر تجارت بوده‌اند و در نظریه مزیت رقابت ملی نیز بر تأثیرگذاری تکنولوژی تأکید شده است.

از سوی دیگر مطالعات فراوانی در زمینه‌ی تأثیر نهادهای حاکمیتی بر تجارت و به‌طور کلی بر اقتصاد صورت گرفته که تأثیرگذار بودن نهادها را تأیید می‌کنند. اندرسن^۱ (۲۰۰۱)، اندرسن و مارکوبلر^۲ (۲۰۰۲)، گانی و پرساد (۲۰۰۶)^۳، دی گروت^۴ و دیگران (۲۰۰۴) و لوچینکو^۵ (۲۰۰۴) مطالعاتی هستند که تأثیر نهادهای حاکمیتی بر تجارت را تأیید می‌کنند، همچنین مطالعات فراوانی نیز در زمینه‌ی تأیید تأثیرگذاری نهادها بر سایر بخش‌های اقتصادی می‌باشد. داگلاس نورث برنده‌ی جایزه نوبل تاریخی اقتصاد به طور گسترده بر اهمیت نقش نهادها در اقتصادی تأکید می‌کند و در کتاب خود بیان می‌کند که، این که نهادها بر عملکرد اقتصادی تأثیر می‌گذارند چندان جنجال برانگیز نیست و همگان کامبیش آن را پذیرفته‌اند. این نکته نیز چندان محل مناقشه نیست که عملکرد متفاوت اقتصادها در طول زمان اساساً متأثر از تغییر و تحول نهادهاست (نورث، ۱۳۸۵).

بر اساس نظریه‌ی مزیت رقابت ملی و همچنین با در نظر گرفتن مطالعاتی که تا کنون انجام شده می‌توان عوامل تأثیرگذار بر تجارت را تعیین کرد، که شامل شاخص‌های تولید ناخالص داخلی سرانه، تولید ناخالص داخلی سرانه شرکای تجاری، نرخ ارز، تکنولوژی، سیاست تجاری، حاکمیت قانون، اثربخشی دولت، کیفیت قوانین و کنترل فساد می‌باشد. در این مطالعه جهت بررسی تأثیر نهادهای حاکمیتی بر تجارت منتخبی از کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی را مورد بررسی قرار گرفته است.

مطالعات انجام شده تأیید کننده‌ی اهمیت نهادهای حاکمیتی و اثرگذاری آن‌ها می‌باشد به عنوان مثال رولفسما و زانگ (۲۰۰۹)^۶ به بررسی تأثیر علی کیفیت نهادی بر برون سپاری پرداخته‌اند، لی و فیلر (۲۰۰۷)^۷ در مقاله‌ای به بررسی تأثیر محیط حکمرانی در انتخاب شیوه‌ی سرمایه‌گذاری و پیامدهای استراتژیک پرداخته‌اند، گانی و دونکن^۸ (۲۰۰۷) از چهار شاخص، حاکمیت قانون، کارایی و اثر بخشی دولت، کیفیت مقررات، توسعه و پیشرفت‌های اجتماعی برای ارزیابی حکمرانی خوب استفاده نمودند، دیانگ و ادو^۹ (۲۰۰۶)، در مطالعه‌ای به بررسی اثر فساد بر تجارت جهانی پرداخته‌اند، ویرمانی، ساهو و تانوار^{۱۰}

- 1- Anderson
- 2- Anderson and Marcouiller
- 3- Gani and Prasad (2006)
- 4- De Groot.
- 5- Levchenko (2004).
- 6- Roelfsema and Zhang (2009)
- 7- Li and Filer (2007).
- 8- Gani and Duncan
- 9- De Jong and Udo.
- 10- Virmani, Sahu and Tanwar.

(۲۰۰۶) در مقاله‌ای موضوع حکمرانی در ارائه کالاهای عمومی در آسیای جنوبی را مورد بحث قرار داده است، رودریک و همکاران (۲۰۰۲)^۱ به بررسی اولویت نهادها بر جغرافیا و یکپارچه سازی در توسعه اقتصادی پرداخته‌اند، وارد و ویجایاراکاون (۲۰۰۱)^۲ به مقاله‌ای با عنوان نهادها و رشد اقتصادی: شواهد تجربی از یک ارزیابی بین کشوری پرداخته‌اند، کافمن، کری و لوباتان^۳ (۱۹۹۹)، به مطالعه‌ای با عنوان حکمرانی اهمیت دارد پرداخته‌اند، سامتی، رنجبر و محسنی (۱۳۹۰) تاثیر حکمرانی خوب بر شاخص توسعه انسانی مطالعه موردی: کشورهای جنوب شرقی آسیا را مورد بررسی قرار داده‌اند، کمیجانی و سلاطین (۱۳۸۹) در مقاله‌ای به بررسی تاثیر حکمرانی خوب بر رشد اقتصادی در گروه کشورهای منتخب OPEC و OECD تکیه کرده‌اند، صباغ کرمانی و باسزا (۱۳۸۷) نقش حکمرانی خوب در بهبود کارکرد هزینه‌های دولت را مورد بررسی قرار داده‌اند، رضایی (۱۳۸۶) تاثیر حکمرانی خوب بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران را مورد بررسی قرار داده است، میدری (۱۳۸۵) به مقدمه‌ای بر نظریه حکمرانی خوب پرداخته است، هداوند (۱۳۸۴) به مطالعه‌ای تحت عنوان حکمرانی خوب، توسعه و حقوق بشر پرداخته و جعفری صمیمی و آذرمنند (۱۳۸۳) در مقاله‌ای به بررسی تاثیر متغیرهای نهادی بر رشد اقتصادی در کشورهای جهان (با تاکید بر اقتصاد ایران) پرداخته‌اند. مطالعاتی نیز در زمینه‌ی تاثیر کیفیت نهادها بر تجارت انجام شده که در ادامه به تفسیر به آن‌ها می‌پردازیم.

گانی و پراساد (۲۰۰۶)^۴ در مقاله‌ای تحت عنوان "کیفیت نهادی و تجارت در کشورهای جزیره اقیانوس آرام" در دوره‌ی زمانی (۲۰۰۴-۱۹۹۰) به بررسی تاثیر عوامل تعیین کننده‌ی صادرات، واردات و کل تجارت با استفاده از معادلات تعدیل شده و با تمرکز بر عوامل نهادی نظیر اثر بخشی دولت؛ حاکمیت قانون؛ کیفیت قوانین؛ و کنترل فساد، برای شش کشور جزیره اقیانوس آرام می‌پردازند. مدل اثرات ثابت، تصحیح خطا $AR(1)$ ، نشان می‌دهد که بهبود در کیفیت متغیر عوامل نهادی برای بهبود سطح تجارت اهمیت دارد. نتایج نشان می‌دهد که ترقی ارزش پول به طور معنی‌داری به صادرات آسیب نمی‌رساند و اشاعه‌ی تکنولوژی برای توسعه تجارت اهمیت اساسی دارد و هم‌چنین بیان می‌کند که زندگی با اصول سازمان تجارت جهانی^۵، تجارت آزاد و افزایش برون‌گرایی، قویا افزایش تجارت را تسهیل می‌کند.

دی گروت^۶ و دیگران (۲۰۰۴)، در مطالعه‌ای به بررسی اثر شاخص حکمرانی بر تجارت دوجانبه کشورها پرداخته‌اند. آن‌ها در این مطالعه از داده‌های مقطعی سال ۱۹۹۸ و مدل جاذبه استفاده کرده‌اند. در این پژوهش از شش شاخص پاسخ‌گویی دولت، پایداری سیاسی، کارایی دولت، کیفیت قوانین، حاکمیت قانون و کنترل فساد استفاده شده است. بر اساس نتایج حاصل از این تحقیق، کاهش فساد به طور متوسط منجر به افزایش ۱۹ تا ۳۴ درصدی تجارت دوجانبه میان کشورهای مورد مطالعه می‌شود. هم‌چنین نتایج به‌دست آمده نشان می‌دهد که کاهش فساد هم در کشور واردکننده و هم در کشور صادر کننده‌ی کالا منجر به افزایش تجارت دوجانبه‌ی کشورهای مورد بررسی می‌شود.

لوچینکو (۲۰۰۴)^۷ در مقاله‌ای تحت عنوان "کیفیت نهادی و تجارت بین‌الملل" با استفاده از داده‌های مقطعی واردات امریکا در سال ۱۹۹۸ بر اساس کد SIC، ۴ رقمی برای ۱۷۷ کشور و ۳۸۹ صنعت، دو راه ساده برای فرموله کردن تفاوت های

11- Rodrik, Subramanian and Trebbi (2002)

12- Ward and Vijayaraghavan (2001)

1- Gani and Prasad (2006)

2- World Trade Organization

3- De Groot (2004).

4- Levchenko (2004).

نهادی در چهار چوب تجارت ارائه داده است. کیفیت نهادی از جمله حقوق مالکیت، حمایت از سهام دارن، نظام سیاسی و غیره می باشد. این مقاله ابتدا به بررسی دست آوردهای تجارت می پردازد، زمانی که تفاوت های نهادی منشاء مزیت نسبی بین کشورها است. تفاوت های نهادی مطابق با چهارچوب قرارداد ناقص گروسمن-هارت-مور مدل سازی شده است. نتایج نشان می دهد، امکان دارد کشورهای کم تر توسعه یافته از تجارت منفعت نبرند، و عامل قیمت به عنوان یک نتیجه از تجارت ممکن است واقعا در نوسان باشد. سپس مقاله شواهد عملی از محتوای نهادی تجارت ارائه می دهد، تفاوت های نهادی به عنوان عامل تعیین کننده جریان های تجاری نشان داده شده است.

۱-۲- نهادهای حاکمیتی و حکمرانی خوب

در فرهنگ دهخدا، حکمرانی به معنای عمل و شغل حکمران، فرماندهی و حکومت آمده است. در تعریف حکومت کردن نیز به قضاوت کردن، داوری کردن، حکم راندن، پادشاهی کردن، فرماندهی یا حکمرانی و سلطنت اشاره شده است. حکمرانی مفهوم جدیدی نیست. قدمت آن به تاریخ تمدن بشری برمی گردد. این اصطلاح از لغت یونان، *kybernetes*، گرفته شده است و به معنای هدایت کردن و راهنمایی کردن و یا چیزها را کنار هم نگاه داشتن است. به لحاظ زبان شناسی حکمرانی از دیرباز بر عمل یا فرآیند حکومت کردن دلالت کرده است (حق شناس، ۱۳۹۱).

بنا به تعریف ارایه شده در گزارش کمیسیون حکمرانی جهانی ۱۹۹۵ میلادی: (حکمرانی مجموعه ای از روش های فردی و نهادی، عمومی و خصوصی است که امور مشترک مردم را اداره می کند. حکمرانی فرآیند پیوسته است که از طریق آن منافع متضاد یا متنوع را همساز می نماید و اقدام همکاری جویانه اتخاذ می گردد. حکمرانی شامل نهادهای رسمی و نظام های است که برای تضمین رعایت قانون قدرت پیدا کرده اند، هم چنین قرارهای غیررسمی که مردم و نهادها بر سر آن توافق نموده اند یا درک می کنند که به نفع آنهاست (هداوند، ۱۳۸۴).

بانک جهانی حکمرانی را به عنوان روشی که بر اساس آن قدرت بر مدیریت اقتصادی یک کشور و منابع اجتماعی آن برای رسیدن به توسعه اعمال می شود، تعریف می کند. کافمن و همکارانش در بانک جهانی برای بیان حکمرانی شش شاخص حق اظهار نظر و پاسخگویی، ثبات سیاسی، حاکمیت قانون، کنترل فساد، کیفیت قوانین و اثربخشی دولت را بیان کردند که در این پژوهش به بررسی چهار شاخص حاکمیت قانون، اثربخشی دولت، کیفیت قوانین و کنترل فساد می پردازیم که هرچقدر در یک کشور دولت کارآمدتر و مقررات اضافی و هزینه ها کمتر و حاکمیت قانون گسترده تر و فساد محدودتر باشد، گفته می شود که حکمرانی خوب برقرار است.

۳- روش شناسی تحقیق و تصریح الگو

به منظور بررسی تاثیر عوامل نهادی بر تجارت کل از الگوی گانی و پرساد (۲۰۰۶) استفاده شده که تجارت کل را به عنوان متغیر وابسته و تولید ناخالص داخلی سرانه، تولید ناخالص داخلی سرانه شرکای تجاری، نرخ ارز، تکنولوژی، سیاست تجاری و عوامل نهادی (اثربخشی دولت، کیفیت قوانین، حاکمیت قانون و کنترل فساد)، را به عنوان متغیرهای مستقل در نظر گرفته است؛ که به صورت زیر معرفی می شوند:

$$tt_{it} = \delta_0 + \delta_1 gdp_{it} + \delta_2 re_{it} + \delta_3 tec_{it} + \delta_4 tp_{it} + \delta_5 ge_{it} + \delta_6 rq_{it} + \delta_7 rl_{it} + \delta_8 cc_{it} + \mu_{it} \quad (1)$$

$$tt_{it} = \eta_0 + \eta_1 pgdp_{it} + \eta_2 re_{it} + \eta_3 tec_{it} + \eta_4 tp_{it} + \eta_5 ge_{it} + \eta_6 rq_{it} + \eta_7 rl_{it} + \eta_8 cc_{it} + \mu_{it} \quad (2)$$

معادله معادله (۱) و (۲)، تجارت کل را نشان می‌دهند. که در آن tt : تجارت کل، gdp : درآمد ناخالص داخلی سرانه برای اقتصاد داخلی، $pgdp$: درآمد ناخالص داخلی سرانه شرکای تجاری، re : نرخ ارز واقعی، tec : تکنولوژی، tp : سیاست تجاری، ge : اثربخشی دولت، rq : کیفیت قوانین، rl : حاکمیت قانون، cc : کنترل فساد، i : کشور، t : دوره‌ی زمانی و μ نماد جمله‌ی خطا می‌باشد.

۳-۱- توصیف متغیرهای الگو

چنانچه ارزش کالاها خدمات تولید شده توسط مردمی که در محدوده جغرافیایی یک مملکت زندگی می‌کنند (بدون در نظر گرفتن تابعیت آن‌ها) بر جمعیت آن افراد را محاسبه کنیم، تولید ناخالص داخلی سرانه (gdp) آن کشور به دست خواهد آمد. این شاخص یکی از موثرترین شاخص‌ها بر تجارت می‌باشد، زیرا بهبود و توسعه تجارت با اقتصاد داخلی قوی ایجاد می‌شود و اشاره بر این دارد که شرایط اقتصادی برای سرمایه‌گذاری مناسب است و برای افراد در جهت مشارکت برای تولید و تجارت کالا و خدمات مشوقی می‌شود. در این مطالعه هر دوی درآمد ناخالص داخلی سرانه برای اقتصاد داخلی (gdp) و درآمد ناخالص داخلی سرانه برای شرکای تجاری ($pgdp$) را به عنوان وسیله‌ی سنجش درآمد انتخاب شده است. با افزایش سطح درآمد ناخالص داخلی سرانه مصرف کنندگان مقدار بیش‌تری از کالاهای داخلی و خارجی را مصرف خواهند کرد.

تکنولوژی (tec) در رفتارهای اقتصادی بسیار با اهمیت است، بر حجم، جهت و ترکیب تجارت بین‌الملل نیز اثرات چشم‌گیری خواهد داشت. تکنولوژی با افزایش محصولات جدید اثر مستقیم بر ترکیب و رشد تجارت بین‌الملل دارد (پورمقیم، ۱۳۹۰). از آنجایی که تفاوت در تکنولوژی تولید یکی از مبانی اساسی مزیت نسبی به حساب می‌آید متغیر تکنولوژی را در مدل وارد شده است. تفاوت در تکنولوژی بین کشورها می‌تواند مبنایی بر تجارت باشد. به طور کلی، تعبیر تکنولوژی به وسیله تجارت این است که کشورها تولیداتی را صادر کنند که در آن مزیت نسبی تکنولوژیکی دارند. اشاعه‌ی تکنولوژی جدید نیز یکی از مسائل مهم در تجارت است. واردات کالاهای سرمایه‌ای که در بردارنده‌ی تکنولوژی خارجی است نفوذ تکنولوژی جدید به کشور را افزایش می‌دهد و بدین‌گونه جایگاه تجاری را بهبود می‌بخشد (گانی و پرساد، ۲۰۰۶).

نرخ ارز (re) به عنوان کلید تعیین کننده‌ی تجارت بین‌المللی کالا و خدمات کشورها ملاحظه می‌شود. بهای پرداختی برای یک واحد از پول خارجی بر حسب پول رایج داخلی «نرخ ارز» گویند (روزبهان، ۱۳۸۵).

سیاست تجاری (tp) می‌تواند، درجه‌ی برون‌گرا یا درون‌گرایی کشورها را تعیین کند. استراتژی تجاری برون‌گرا آن است که سیاست‌های تجاری و صنعتی میان تولید برای بازارهای داخلی و تولید کالاهای صادراتی یا بین خرید کالاهای داخلی و

کالاهای خارجی تبعیض قائل نمی‌شوند. در مقابل، استراتژی تجاری درون‌گرا این است که انگیزه‌های صنعتی و تجاری مبنی بر تولید بیش‌تر در جهت منفعت برای بازار داخلی است تا بازارهای خارجی. ازسوی دیگر، برون‌گرایی اقتصاد داخلی را به اقتصاد جهانی پیوند می‌دهد. شواهد اشاره بر این دارند که سیاست تجارت برون‌گرا نسبت به سیاست تجاری درون‌گرا موفق‌تر بوده است (گانی و پرساد، ۲۰۰۶).

۳-۲- شاخص‌های حکمرانی خوب

شاخص اثربخشی دولت (ge) نشان دهنده کیفیت خدمات عمومی، کیفیت خدمات مدنی، درجه استقلال دولت از فشارهای سیاسی، کیفیت تدوین و پیاده‌سازی سیاست‌ها و هم‌چنین اعتبار تعهد دولت به این سیاست‌ها است. اغلب نهادهایی که از بازار حمایت می‌کنند توسط دولت ایجاد شده‌اند. دولت می‌تواند با ایجاد و اجرای سیاست‌های مناسب، موجب توسعه‌ی تجارت و سرمایه‌گذاری شده، مثلاً با ایجاد، حمایت و اجرای حقوق مالکیت بدون محدود شدن مبادلات بازار می‌تواند از بازار حمایت کند و محیط امن و مناسب برای دادوستدهای داخلی و بین‌المللی را فراهم کند. هم‌چنین ایجاد اقتصاد کلان سالم جهت فراهم آوردن محیطی با ثبات برای فعالیت بازار می‌باشد.

شاخص کیفیت قوانین (iq) نشان دهنده‌ی توانایی دولت در تدوین و اجرای سیاست‌های تاثیرگذار و قوانین که منجر به ترویج و توسعه بخش خصوصی می‌شود. قوانین مطلوب و کارآمد، یکی از مهم‌ترین نهادهایی است که می‌تواند بر عملکرد اقتصادی جوامع تاثیر بگذارد. کیفیت قوانین شامل مواردی از قبیل تنظیم قوانین اختلال در بازار مانند کنترل قیمت‌ها، ایجاد موانع غیراصولی و دست و پاگیر در صادرات و واردات، بار مالیاتی بالا، محدودیت‌های زاید در بازار سهام، محدودیت‌های تاسیس یک بنگاه اقتصادی جدید، مقررات دست و پاگیر برای تبدیل ارز و موارد مشابه که هر یک به عنوان مانعی برای توسعه تجارت مطرح هستند. دولت با تصویب قوانین مناسب از طریق شفاف‌تر ساختن ساختارهای موجود، برابری فرصت‌ها و کاهش هزینه‌های رانت‌جویانه و هم‌چنین از طریق بهنگام سازی نظام حقوقی می‌تواند نقش قابل توجهی در بسترسازی لازم برای کارکرد بازار در اقتصاد داشته باشد.

شاخص حاکمیت قانون (rl) نشان دهنده‌ی میزان اعتماد ماموران یک کشور به قوانین جامعه و رعایت آن‌ها، و به خصوص کیفیت اجرای قراردادهای، حقوق مالکیت، پلیس و دادگاه‌ها و هم‌چنین احتمال جرم و جنایت و خشونت را در جامعه نشان می‌دهد. این شاخص اشاره به اصول حاکمیت دارد که در آن همه افراد و نهادهای خصوصی و دولتی (شامل خود دولت) در برابر قوانین پاسخگو هستند. قانون و نهادهای خوب، بازارها را تقویت می‌کنند؛ چراکه مبادلات در بازار متضمن به رسمیت شناختن حقوق مالکیت خریداران و فروشندگان و اجرای آن می‌باشد. طبق گفته‌های نورث قیمت و شرایط تضمین تعهدات قرارداد، یعنی احتمال این‌که خریدار بعد از امضای قرارداد نیز به آن وفادار بماند بر مطلوبیت فروشنده تاثیر می‌گذارد (نورث، ۱۳۸۵).

شاخص کنترل فساد (cc) نشان دهنده‌ی میزان استفاده از قدرت عمومی در جهت کسب منافع خصوصی شامل هر دو شکل فساد کوچک و بزرگ است، هم‌چنین "تسخیر" دولت توسط سرآمدان و منافع خصوصی می‌باشد. فساد به مقامات دولتی اجازه می‌دهد که به طور مخفیانه و سلیقه‌ای منافع خصوصی کسب کنند، بنابراین آن‌ها می‌دانند که هرچه انعطاف‌ناپذیری بیش‌تری تحمیل کنند، فرصت بیش‌تری برای کسب رشوه دارند. بدین ترتیب کارگزاران دولتی نه تنها اقدام به ایفای نقش

مورد انتظار یعنی رفع نواقص بازار نخواهند کرد، بلکه نواقص بیشتری در بازار ایجاد خواهند کرد. هم‌چنین فساد بازدهی سرمایه‌گذاری خصوصی و عمومی را کاهش می‌دهد (گانی و پرساد، ۲۰۰۶).

۴- منابع آماری

شاخص‌های نهادی که شامل شش شاخص حق اظهارنظر و پاسخگویی، اثربخشی دولت، کیفیت قوانین و مقررات، حاکمیت قانون، ثبات سیاسی، کنترل فساد می‌باشد. حاصل تلاش سه تن از محققان بانک جهانی دانیل کافمن، آرت کرای و پابلو زوییدو ولوباتون^۱، است که یافته‌های موسسات مختلف بین‌المللی پیرامون وضعیت اقتصادی، سیاسی و اجتماعی کشورها را با یکدیگر ادغام کرده و شاخص‌های کلی و جدیدی تحت عنوان شاخص‌های حکمرانی معرفی نموده‌اند. نتیجه کار این سه محقق در همگن سازی و تجمیع کلیه اطلاعات درباره یک کشور خاص، در غالب این شش شاخص با دادن نمراتی از ۲/۵- (به بدترین حالت) تا ۲/۵ (به بهترین حالت) و یا رتبه‌بندی از صفر تا ۱۰۰ برای هر شاخص، ارائه شده است. شاخص‌های مورد نظر برای اولین بار در سال ۱۹۹۶ و برای ۱۹۳ کشور ارائه گردید. این پروژه به طور دو سالانه در سال‌های ۱۹۹۸، ۲۰۰۰ و ۲۰۰۲ نیز تکرار گردید، اما از سال ۲۰۰۲ بانک جهانی اقدام به گردآوری سالیانه شاخص‌های مزبور نموده است. به طوری که اطلاعات مربوط به سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۱ نیز در حال حاضر گردآوری شده و موجود می‌باشد. در این پژوهش چهار شاخص حکمرانی خوب شامل اثربخشی دولت، کیفیت قوانین، حاکمیت قانون، کنترل فساد، (بین ۰ تا ۱۰۰) در کشورهای منتخب عضو کنفرانس اسلامی استفاده شده است که در سایت www.govindicators.org قابل دسترسی است. جمع‌آوری داده‌های مربوط به تولید ناخالص داخلی، نرخ ارز، تکنولوژی (ارزش افزوده صنایع) و سیاست تجاری از طریق نرم افزار WDI^۲ و سایت بانک مرکزی صورت گرفته است. برخی از داده‌های مربوط به ایران از داده‌های بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، تکمیل شده است. برای مشخص کردن شرکای عمده تجاری هر کشور جهت به‌دست آوردن متغیر تولید ناخالص داخلی سرانه شرکای تجاری ابتدا با استفاده از داده‌های مرکز اطلاعات سازمان تجارت کالا ایالت متحده، صادرات و واردات کشورهای منتخب مورد بررسی در مطالعه با سایر کشورها را به‌دست آورده و پنج شریک تجاری هر کشور که مجموع صادرات و واردات آن‌ها با کشور مورد نظر در سال ۲۰۰۸ بیش‌تر بوده است، به عنوان شرکای عمده تجاری انتخاب شدند و در نهایت تولید ناخالص داخلی شرکای تجاری را از طریق نرم‌افزار WDI به‌دست آورده و میانگین ساده‌ی تولید ناخالص داخلی شرکای تجاری برای این شاخص به‌دست آمد. به علت محدودیت داده، مبنای انتخاب شرکای تجاری برخی از کشورها از جمع صادرات و واردات آن‌ها در سایر سال‌ها می‌باشد. کشورهای مذکور و سال مورد بررسی آن‌ها عبارت از، بنگلادش در سال ۲۰۰۷، بروئنی دارالسلام در سال ۲۰۰۶، ایران در سال ۲۰۱۰ و تاجیکستان در سال ۲۰۰۰ می‌باشند. هم‌چنین شاخص سیاست تجاری از طریق جمع صادرات و واردات بر تولید ناخالص داخلی به‌دست آمده است. جامعه آماری این پژوهش ۲۵ کشور منتخب عضو سازمان کنفرانس اسلامی می‌باشد و سایر کشورهای عضو این سازمان به دلیل محدودیت آمار و اطلاعات در مطالعه مورد استفاده قرار نگرفته است.

1- Daniel Kufman, Aart Kraay, Pablo.Zoido.Lobaton
2- World Development Indicators

۵- برآورد الگو و تحلیل نتایج آماری

قبل از پرداختن به روش برآورد لازم به ذکر است که تحقیق در این مطالعه، ترکیبی از روش‌های توصیفی و تحلیلی علی است. نوع مطالعه کاربردی و روش جمع‌آوری اطلاعات و داده‌های مورد نیاز از منابع ثبتی و کتابخانه‌ای وسایر منابع آماری داخلی و خارجی فراهم شده است که با روش اسنادی و تحلیل محتوا به مبانی نظری رابطه‌ی نهادها و تجارت پرداخته شده است. در ادامه با استفاده از اطلاعات و آمارهای جمع‌آوری شده، الگوهای تحلیلی تصریح شده است. در این الگوها اثر شاخص‌های حاکمیت قانون، کارایی و اثر بخشی دولت، کیفیت مقررات، کنترل فساد، تکنولوژی، نرخ ارز، سیاست تجاری، تولید ناخالص داخلی و تولید ناخالص داخلی شرکای تجاری به عنوان متغیرهای اصلی بر تجارت کل تحلیل می‌شود. این تحقیق بر اساس الگوهای موجود در زمینه‌های آثار نهادهای اقتصادی و تجارت و با استفاده از روش‌های اقتصادسنجی مبنی بر داده‌های تلفیقی و نرم افزار stata در دوره زمانی ۲۰۱۱-۱۹۹۶، در کشورهای منتخب خواهد بود.

در اقتصادسنجی پایه معمولاً می‌خواهیم تغییرات یک متغیر را بر حسب تعدادی از متغیرها که معتقدیم باعث تغییرات متغیر وابسته می‌شوند، توضیح دهیم. در مدل‌های پانل دیتا، متغیرها را هم در میان مقاطع جامعه آماری (که تعداد آن را با N نشان می‌دهیم) و هم در طول زمان اندازه‌گیری می‌کنیم. نکته‌ی مهم این است که مقاطع در طول زمان یکسان بمانند. به این ترتیب با دو بعد سرو کار داریم: بعد زمان و بعد مقاطع که آن را داده‌های گروهی-زمانی نیز می‌گویند. واضح است که مشاهدات شما از یک متغیر، چندین برابر شده است یعنی، از T داده در سری زمانی یا N در داده‌های مقطعی به $N \times T$ در داده‌های پانل، افزایش یافته است (اشرف زاده و مهرگان، ۱۳۸۷).

ابتدا لازم است مانایی متغیرهای استفاده شده، مورد آزمون قرار گیرد زیرا نامانایی متغیرها باعث بروز مشکل رگرسیون کاذب می‌شود. در این مطالعه از آزمون لوین لین چپو^۱ جهت بررسی مانایی متغیرها استفاده می‌شود. فرض صفر این آزمون بیانگر نامانایی متغیرها بوده و فرض یک آزمون بیانگر مانایی متغیرها می‌باشد، در صورتی که مقدار آماره‌ی محاسبه شده بزرگ‌تر از مقدار بحرانی مربوط به سطح اطمینان ۹۵٪ باشد، فرض مبنی بر نامانایی رد خواهد شد. نتایج آزمون مانایی برای متغیرها در جدول (۱) آمده است.

جدول (۱) نتیجه آزمون ریشه واحد جمعی (مانایی) متغیرها در کشورهای عضو کنفرانس اسلامی

متغیر	مقدار آماره آزمون	مقدار احتمال آماره آزمون	نتیجه آزمون
TT	-۳/۱۴۹۱	۰/۰۰۰۸	فرضیه صفر رد می‌شود و متغیر مانا است
GDP	-۲/۸۶۳۶	۰/۰۰۲۱	فرضیه صفر رد می‌شود و متغیر مانا است
PGDP	-۵/۹۵۴۲	۰/۰۰۰۰	فرضیه صفر رد می‌شود و متغیر مانا است
RE	-۳/۷۲۷۷	۰/۰۰۰۱	فرضیه صفر رد می‌شود و متغیر مانا است
TEC	-۳/۵۵۶۱	۰/۰۰۰۲	فرضیه صفر رد می‌شود و متغیر مانا است
TP	-۲/۹۶۸۰	۰/۰۰۱۵	فرضیه صفر رد می‌شود و متغیر مانا است

1- Levin, Lin and Chu (LLC)

فرضیه صفر رد می‌شود و متغیر مانا است	۰/۰۰۰۴	-۳/۳۶۱۸	GE
فرضیه صفر رد می‌شود و متغیر مانا است	۰/۰۰۲۳	-۲/۸۳۳۸	RQ
فرضیه صفر رد می‌شود و متغیر مانا است	۰/۰۰۵۲	-۲/۵۶۰۸	RL
فرضیه صفر رد می‌شود و متغیر مانا است	۰/۰۰۰۰	-۵/۶۲۹۷	CC

منبع: محاسبات محقق با استفاده از نرم‌افزار Stata

برای برآورد الگو ابتدا باید تلفیقی بودن و یا تابلویی بودن داده‌ها توسط آزمون F لیمر مورد بررسی قرار گیرد. فرضیه صفر در این آزمون بیان کننده تلفیقی بودن داده‌هاست و فرضیه یک بیان کننده تابلویی بودن داده‌هاست، که طبق نتایج ارائه شده در جدول (۲) و مقایسه مقدار آماره آن با آماره F جدول، فرضیه صفر رد می‌گردد و نشان دهنده‌ی تابلویی بودن داده‌ها برای الگوهای تجارت می‌باشد.

جدول (۲): نتایج آزمون F لیمر

نوع آزمون	تجارت کل (معادله ۱)	تجارت کل (معادله ۲)
آزمون F لیمر	F=۱۵۹/۸۰	F=۱۷۶/۸۰

منبع: محاسبات محقق با استفاده از نرم‌افزار Stata

در مطالعات مبتنی بر داده‌های تابلویی و تلفیقی احتمال بروز مشکل ناهمسانی واریانس و خود همبستگی وجود دارد. بنابراین قبل از تخمین الگو، لازم است که وجود یا عدم وجود ناهمسانی واریانس بررسی شود. برای آزمون برابری واریانس در مورد داده‌های تابلویی از آزمون نسبت درست‌نمایی (LR) و برای آزمون خودهمبستگی سریالی از آزمون وولدریج استفاده می‌شود. در آزمون نسبت درست‌نمایی (LR) فرضیه صفر نشان دهنده‌ی برابری واریانس‌ها در الگو می‌باشد، که همان‌گونه که در جدول (۳) مشاهده می‌کنیم فرضیه صفر رد شده و لذا مشکل واریانس ناهمسانی در مدل وجود دارد. از سوی دیگر باید از عدم وجود خود همبستگی سریالی بین متغیرها اطمینان حاصل نمود، که فرضیه صفر در آزمون وولدریج مبنی بر عدم وجود خود همبستگی سریالی بین متغیرهاست، که همان‌گونه که در جدول (۴) مشاهده می‌کنیم، فرض صفر رد شده و نشان دهنده وجود خود همبستگی سریالی بین متغیرهاست.

جدول (۳): نتایج آزمون نسبت درست‌نمایی (LR)

نتایج آزمون	تجارت کل (معادله ۱)	تجارت کل (معادله ۲)
مقدار آماره آزمون	۱۹۳۷/۷۳	۱۹۰۰/۱۲

./.....	./.....	P-value
منبع: محاسبات محقق با استفاده از نرم‌افزار Stata		

جدول (۴): نتایج آزمون وولدیج

نتایج آزمون	تجارت کل (معادله ۱)	تجارت کل (معادله ۲)
آماره F	۵/۷۸۵	۵/۰۵۷
P-value	۰/۰۲۴۲	۰/۰۳۴۰

منبع: محاسبات محقق با استفاده از نرم‌افزار Stata

با توجه به نتایج جدول‌های (۳) و (۴)، تجارت کل دارای خودهمبستگی سریالی بین متغیرها و ناهمسانی واریانس در سطح خطای ۵٪ می‌باشد. از اینرو خودهمبستگی سریالی بین متغیرها و ناهمسانی واریانس باید رفع شود، نتایج حاصل از برآورد به روش gls جهت رفع ناهمسانی واریانس معادله‌های تجارت کل پس از رفع خودهمبستگی در جدول (۵) ملاحظه می‌شود که بر اساس آن تحلیل صورت می‌گیرد.

جدول (۵): نتایج روش برآورد gls

متغیرهای توضیحی	الگوی اول	الگوی دوم
GDP	۳۳۵۲۱۱/۶ *	-
	۲۴/۶۳	
PGDP	-	۷۴۴۹۵۶/۴ *
		۲۴/۹۳
RE	-۴۶۰۲۱۶۸ *	-۵۴۷۱۳۴۴ *
	-۲۸/۴۷	-۲۸/۸۹
TEC	۱/۴۷۱۸۸۸ *	۱/۵۲۷۴۴۳۹ *
	۱۲۰/۵۵	۹۴/۱۱
TP	۵/۰۱ × ۱۰ ^۹ *	۸/۱۴ × ۱۰ ^۹ *
	۵۵/۳۱	۳۵/۷۹
GE	۶/۴۵ × ۱۰ ^۷ *	۴/۲۸ × ۱۰ ^۷ *
	۱۸/۳۴	۱۲/۴۶
RQ	۴/۴۰ × ۱۰ ^۷ *	۳/۸۵ × ۱۰ ^۷ *

	۱۱/۷۵	۱۰/۰۶
RL	$-1/19 \times 10^8 *$	$-7/30 \times 10^7 *$
	-۲۸/۷۹	-۱۳/۸۵
CC	$1/0.2 \times 10^7 **$	$1/14 \times 10^7 *$
	۲/۴۵	۳/۲۹

منبع: محاسبات محقق با استفاده از نرم افزار Stata
 ** و * بیانگر معنی داری ضرایب به ترتیب در سطح ۵٪ و ۱٪ خطا می باشد.

با توجه به نتایج جدول (۵)، تمامی ضرایب متغیرها در سطح خطای ۵٪ معنی دار می باشند. نتایج حاکی از آن است که در کشورهای منتخب عضو سازمان کنفرانس اسلامی با افزایش مقداری متغیرهای تولید ناخالص داخلی سرانه کشورهای منتخب، تولید ناخالص داخلی سرانه شرکای تجاری کشورهای منتخب و تکنولوژی، تجارت کل در این کشورها نیز افزایش می یابد. علامت منفی نرخ ارز نشان دهنده آن است که بین تجارت کل و نرخ ارز رابطه عکس وجود دارد یعنی با افزایش نرخ ارز، تجارت کل کاهش می یابد، هم چنین علامت مثبت سیاست تجاری نیز نشان دهنده آن است که در این کشورها سیاست تجاری برون گرا بوده و بنابراین عمل کردن بر اساس قوانین سازمان تجارت جهانی منجر به افزایش تجارت کل می شود. بهبود متغیرهای اثربخشی دولت، کیفیت قوانین و مقررات، کنترل فساد در جهت افزایش تجارت کل عمل می کند و این نتایج تایید کننده فرضیه تحقیق مبنی بر اثرگذاری مثبت نهادهای حاکمیتی بر تجارت کشورهای منتخب می باشد، اما شاخص حاکمیت قانون در جهت کاهش تجارت کل عمل می کند.

تاثیر منفی حاکمیت قانون بر تجارت تایید کننده این مطلب است که در صورت عدم وجود حاکمیت قانون در کشورهای منتخب، امکان تقلب افزایش یافته و بخشی از تجارت، از طریق انحراف در مسیرهای قانونی تجارت و حذف غیرقانونی حقوق گمرکی صورت می پذیرد. از آنجایی که حاکمیت قانون منجر به جلوگیری از تجارت غیرقانونی شده و از این طریق برای تجارت محدودیت ایجاد می کند، لذا می توان نتیجه گیری کرد که حاکمیت قانون می تواند منجر به کاهش تجارت شود.

فهرست منابع و مآخذ (فارسی و غیر فارسی)

- دینی ترکمانی پوریا. ۱۳۹۱. مروری بر نظریه های تجارت بین الملل. مجله اقتصادی. ماهنامه بررسی مسایل و سیاست های اقتصادی شماره ۲، صفحات ۹۹-۱۰۴.
- پورمقیم سید جواد. ۱۳۹۰. تجارت بین الملل نظریه ها و سیاست های بازرگانی. نشر نی، چاپ شانزدهم.
- مبارک اصغر، محمدلو نویده. ۱۳۹۰. اثر سیاست های تجاری و درآمدهای نفتی بر بهره وری کل عوامل کشورهای منتخب اوپک. فصلنامه اقتصاد و تجارت نوین، شماره ۱۳، تابستان ۱۳۸۷: ۱۴۱-۱۶۱.
- نورث داگلاس. ۱۳۸۵. نهادها، تغییرات نهادی و عملکرد اقتصادی. انتشارات سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، چاپ دوم.
- پورتر مایکل ای. ۱۳۹۱. مزیت رقابتی ملت ها (مدل الماس). ترجمه مهدوی مزده م. ، محمدی پور ف. انتشارات جهاددانشگاهی، چاپ اول.

- سامتی مرتضی، رنجبر همایون، محسنی فضیلت. ۱۳۹۰. تحلیل تأثیر حکمرانی خوب بر شاخص توسعه انسانی مطالعه موردی. فصلنامه پژوهش های رشد و توسعه اقتصادی، ۴: ۱۸۳-۲۲۳.
- کمیجانی اکبر، سلاطین پروانه. ۱۳۸۹. تأثیر حکمرانی خوب بر رشد اقتصادی در گروه کشورهای منتخب OPEC و OECD. فصلنامه مدل‌سازی اقتصادی، سال دوم، ۲: ۲۴-۱.
- صباغ کرمانی مجید، باسزا مهدی. ۱۳۸۷. نقش حکمرانی خوب در بهبود کارکرد هزینه‌های دولت. فصلنامه تحقیقات اقتصادی. شماره ۴۴، ۱۰۹-۱۳۰.
- رضایی مهدی. ۱۳۸۶. تأثیر حکمرانی خوب بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران. فصلنامه علمی پژوهشی و رفاه اجتماعی، سال هفتم، شماره ۲۶.
- میدری احمد. ۱۳۸۵. مقدمه‌ای بر نظریه حکمرانی خوب. فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی. سال ششم: ۴۲.
- هداوند مهدی. ۱۳۸۴. حکمرانی خوب، توسعه و حقوق بشر. نشریه حقوق اساسی. سال سوم، شماره ۴، صص ۸۶-۵۱.
- جعفری صمیمی احمد، آذرمنند حمید. ۱۳۸۳. بررسی تأثیر متغیرهای نهادی بر رشد اقتصادی در کشورهای جهان (با تأکید بر اقتصاد ایران). نشریه اقتصاد، دانش و توسعه. ۱۶: ۱۱-۳۶.
- حق شناس مرضیه. ۱۳۹۱. ارزشیابی سطح حکمرانی خوب و رقابت پذیری شهری با تأکید بر (CDS) مطالعه موردی: شهر اصفهان. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه اصفهان.
- روزبهان محمود. ۱۳۸۵. تئوری اقتصادکلان ۱. انتشارات تابان، چاپ بیست و هشتم.
- اشرف زاده حمیدرضا، مهرگان نادر. ۱۳۸۷. اقتصادسنجی پانل دیتا، موسسه تحقیقات تعاون دانشگاه تهران، تهران.

North Douglass. 1990. Institutions, institutional change and economic performance. *Cambridge, MA: Cambridge University Press.*

Cass David. 1965. Optimal growth in aggregative model of capital accumulation. *Review of Economic Studies*, 32(3): 233-240.

Anderson, James.E. 2001. Trade and informal institutions. *Mimeo.*

Anderson, James.E., Marcouiller, Dauglas., 2002. Insecurity and the pattern of trade: An empirical investigation, *Review of Economics and Statistics* 84 (2), May, 342-52.

Gani Azmat, Prasad. Biman. Chand. 2006. Institutional quality and trade in Pacific Countries. *Asia-Pacific Research and Training Network on Trade, Working Paper Series.*

De Groot, Henri.LF. 2004. The Institutional Determinants of Bilateral Trade Patterns. *Kyklos*, No. 57: 103-124

Levchenko, Andrei. 2004. Institutional quality and international trade. *IMF Working Paper.*

Roelfsema, Hein., & Zhang, Yi. 2012. The causal effect of institutional quality on outsourcing.

- The Journal of International Trade & Economic Development*, 21(6), 895-920.
- Li Shaomin, Filer Larry. 2007. The effect of governance environment on the choice of investment mode and the strategic implications. *Journal of world Business* 42: 80-98.
- Gani Azmat. and Duncan Ron. 2007. Measuring good governance using time series data: Fiji islands: *Journal of the Asia pacific economy*. 12(3), 367-385.
- De Jong Eelke. and Erwin.udo. 2006. Is corruption detrimental to international trade. *Mmeo*, *Radbopund University, Nijmegen*.
- Virmani, Arvind., Sahu, Sanghamitra. and Tanwar, Suchitra. 2006. Governance In the Provision Of Public Goods In South Asia, Indian Council for Research on International Economic Relation, SANEI, Project no. 4. New Delhi.
- Rodrik Dani, Arvind Subramanian, Francesco Trebbi.2002. Institutions rule: The primacy of institutions over geography and integration in economic development. *Journal of Economic Growth*, 9:131-165.
- Ward W. A, Vijayaraghavan M. 2000. Institutions and economic growth: empirical evidence from a cross-national analysis. *Clemson University*.
- Kaufmann Daniel. Kraay .Aart, Zoido-Lobaton.1999. Governance matters, *Policy research working paper 2196*, Washington: *World Bank*.
- Kaufmann, Daniel., Kraay . Aart and Mastruzzi .Massimo .2003. 'Governance Matters III: governance indicators for 1996-2002', World Bank Policy Research Department Working Paper.